

Ko e Māketi he Tokonakí

Dahlia Malaeulu

Ko e Māketi he Tokonakí

fa'u 'e Dahlia Malaeulu
fakataha mo 'Ana Maui Taufe'ulungaki
tā fakatātā 'e Kennedy Faimanifo

KAKAI HE TALANOÁ

Ko e pulusi he ta'u 2021 'e he Potungāue Akó,
Puha Meili 1666, Uelingatoni 6140, Nu'u Sila.
www.education.govt.nz

Ma'u mafai ki he fakalea 'o e tohí © Pule'angá 2021
Ma'u mafai ki he tā fakatātāá © Pule'angá 2021

Ma'u kakato e totonusi pulusí.
Ka 'i ai ha faka'eke'eke pea fai ki he kautaha pulusí.

Ngāue ki he pulusí: Lift Education E Tū
Ongo 'ētitá: Don Long mo Melenaite Taumoefolau
Tokotaha fokotu'utu'u fakatātāá: Liz Tui Morris

ISBN 978 1 77690 020 6 (tohi paaki)
ISBN 978 1 77690 034 3 (tohi 'initaneti)

Lava ke toe 'ota ha 'ū tohi mei he Ministry of Education Customer Services,
'initaneti www.thechair.co.nz
'imeilí: orders@thechair.minedu.govt.nz
pe telefonu ta'e totongi 0800 660 662.

Kātaki 'o hiki 'a e fika 90020.

FEITU'Ú *Onga palepale 'oku tu'u fakataha he māketí*

SELA: 'Āleki, 'okú ke nāmu'i ha me'a?

ĀLEKI (*fakananamu 'a e 'eá*): Mmm, 'io, 'oku ou nāmu'i ... ko e pani niu 'a Mīsisi Mākisí. Mahalo ko e toki hiko mai pē eni mei he 'ōvaní. Ka 'okú ke 'ilo 'a e me'a 'oku toe ifo ange aí? Ko 'ene pai fainaá, hangē ko e pai na'á ne ta'o ki he lotú 'i he uike kuo 'osí.

SELA: Ko ho'o laú ia?

ĀLEKI: 'Io! Peá ke 'ilo ha me'a? Na'e talamai 'e Teti ke u ma'u 'a e tola 'e ua mei he me'a kotoa pē te u tokoni ke fakatau atu he 'ahó ni, ko ia, Teti?

TETI 'A 'ĀLEKÍ (*kata*): 'Io, pea kapau 'e lahi ho'o me'a 'e fakatau atú, peá ke fakatau mai ha'aku konga pai.

SELA: Pea vakai na'a ngalo au!

MAMI 'A SELÁ: 'Okú mo toe talanoa kai ai pē?

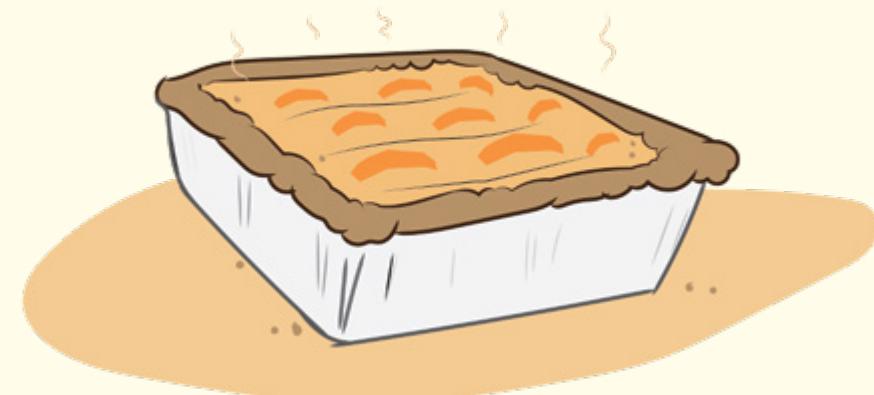
SELA: Mami, ko 'Āleki ia 'oku ma'u 'ene tola 'ana 'e ua he falani kotoa pē 'okú ne fakatau atu, ko ia 'oku totonu ke u ma'u mo au 'a e me'a tatau he 'ahó ni? (*toki manatu'i hake*) 'Oi, na'e mei ngalo ke u tala atu 'e 'i ai foki mo ho'o fo'i pani niu.

TETI 'A 'ĀLEKÍ: Ko e tila lelei eni he'eku laú. Ko ho'o ta'ahiné 'oku poto 'aupito he tu'uakí!

MAMI 'A SELÁ (*kata*): Ko 'ene ma'u pē meia koe mo ho fohá, heé 'Āleki. Ko ia, 'oku mahu'inga ke tau tokoni'i 'a Mīsisi Mākisi ... sai, ko e aleá ia!

MAMI 'A SELÁ: Vakai atu, ko e kau fakatau ena 'oku omí, pea talamonū atu kia moua, pea manatu'i ke toe liunga ua 'a e kilimí he'eku pani niú! (*luelue ki he tafa'aki 'e taha 'o e palepalé*)

TETI 'A 'ĀLEKÍ: 'Āleki, te u 'ai 'e au 'a e me'a 'a e kau fakatau ko ení. Ko e ngaahi falani eni 'oku tau fiema'u ke fakatau atu he 'aho ní ... pea 'oua na'a ngalo ko e tuliki 'o e pai fainaá 'oku ou sai'ia aí. (*luelue ki he tafa'aki 'e taha 'o 'enau palepalé*)

ĀLEKI: Sela, 'e faingofua eni! 'A ia ko koe, mo 'eku tetí, mo au, ko e konga pai fainā ia 'e tolu, 'ikai ko ia?

SELA: 'Io, 'oku tonu, pea ko e konga paí 'oku taki tola 'e tolu. 'A ia ko e tolu tānaki mo e tolu tānaki mo e tolu.

ĀLEKI: Hangē ha kulupu 'e tolu taki tolu, 'a ia ko e ... tola 'e hiva!

SELA: Pea ko e pani niú 'oku taki tola 'e ua, pea ko e taha ki he'eku fa'eé pea taha foki ma'aku. Ko e ua, fā ...

ĀLEKI: Te u fiema'u 'e au mo e taha!

SELA: 'Oukei, ono ... 'a ia ko e tola 'e ono.

ĀLEKI: 'A ia ko e fakakātoa 'oku tau fiema'u ... tola 'e tahanima.

'Oukei, tau kamata leva ke fakatau atu ha me'a. 'Ei, ko Viliami eni, tamasi'i 'a Mīsisi Mākisi, 'oku ha'ú.

SELA: ‘Ē, Viliami, mālō e lelei, ‘oku mau nāmu‘i atu pē ‘a e pani niu ho‘o fa‘eé mei heni. ‘Ofa pē he ‘ikai fu‘u vave ‘ene ‘osí he ‘ahó ni!

VILIAMI: Ongo ua, mālō e lelei, Sela, tālofa lava, Āleki. ‘E sai pē ia. Na‘e ta‘o ‘e Mami ia ‘a e hikinga ‘e ua. ‘Oku ou tokoni ki ai he ‘ahó ni, koe‘uhí ‘oku ‘ai ke u fakatau ha me‘a‘ofa ma‘a Mami ki hono ‘ahó. ‘E sai pē ke u sio angé pe ko e hā ho‘omou me‘a ‘oku fakatau homou palepalé?

SELA: Viliami, ‘oku mau ma‘u ‘a e ngaahi me‘a‘ofa lelei taha ki ho‘o fa‘eé! Ko ‘eku mamí mo au ‘oku ‘i ai ‘ema kahoa nge‘esi niu mo e nge‘esi fīngota, pea ko e me‘a ‘oku sai‘ia taha ai ‘eku fa‘eé, ko e kahoa mata‘itofe ‘uli‘ulí. ‘Oku ‘i ai pē mo e hau mo e vesu ‘oku nau hoa. ‘E sai‘ia ia ha taha pē ‘o e ngaahi me‘á ni. ‘Oku ou sio ma‘u pē ki ai he lotú ‘okú ne tui ‘a e ngaahi me‘a teuteu faka‘ofa‘ofa.

VILIAMI: ‘Io, ‘oku mo‘oni, ko e fakakaukau lelei ia, Sela, ka ‘oku ‘ikai ke u ‘ilo pe ‘e fe‘unga ...

ĀLEKI: Tali si‘i! ‘Oku fa‘a lue lalo ho‘o fa‘eé mo ‘eku fa‘eé, ko ia ‘oku ou ‘ilo papau ‘e au ‘a e me‘a ‘e sai‘ia aí. ‘E sai‘ia ha falani fo‘ou, hangē ko e ngaahi falani ko ení – ‘oku ma‘ama‘a pea toe taila foki. ‘Oku sai ‘aupito ia ki he feinga ki he mo‘ui leleí.

VILIAMI: Kātaki ongo ua, ka ko ‘eku tola pē ‘aku ‘e uanoa ki he me‘a‘ofa ‘a Mamí, ‘a ia ‘oku ‘ikai ke fe‘unga ‘eku ...

SELA: ‘Ikai, ‘oku fe‘unga ena ia!

ĀLEKI: ‘Io, mo‘oni ‘aupito. ‘Oku ‘osi fe‘unga pē ena ia he ‘oku fele e me‘a ke ‘ai ma‘a ho‘o fa‘eé.

VILIAMI (‘ohovale): Mo‘oni? ‘Oku fiha fakakātoá?

SELA: ‘Oua te ke hoha‘a ki he mahu‘ingá. Te ma ‘ai ha tila makehe pē ia ma‘au. Ko ia, Āleki?

ĀLEKI: Ko ia!

VILIAMI: Tamani, ko mouá ko e fakahaofi mo'ui mo'oni ... Ei, ko e taimi lelei eni, sio atu ko Langi ena, hoku tuofefiné 'oku ha'ú.

LANGI: Mālo e lelei, Sela. Tālofa lava, 'Āleki! (*tafoki ange kia VILIAMI*)
Viliami, 'oku talamai 'e Mami ke ke kātaki 'o fai vave. 'Okú ne fu'u fiema'u 'eta tokoní he tokolahī 'a e taimi kai ho'ataá.

SELĀ: Langi, ko e 'ai eni ke fai 'a e fakatau ho tuonga'ané ha'ane me'a'ofa ki he 'aho ho'omo fa'eé. Ko ia, Viliami?

VILIAMI (*tafoki kia LANGI*): 'Io, pea na'e 'ai ke na 'omai ha fo'i tila makehe ma'aku, sai ē?

LANGI ('ohovale): Mo'oni? Sī, me'a monū'ia ko koe!

'ĀLEKI: Ko ia Viliami, ko e hā e me'a 'okú ke pehē 'e sai'ia aí?

VILIAMI: 'Oku ou pehē 'e sai'ia 'a Mami he kahoa nge'esi fīngota, mo e vesā mo e hau 'oku nau hoa, pea mahalo, mo ha falani 'e ua.

SELĀ: Sai, 'a ia ko e kahoa nge'esi fīngotá 'e tola ia 'e hongofulu, pea mo e haú mo e vesá 'oku fakama'ama'a ia ke tola 'e nima.
'A ia ko e tola ia 'e tahanima ...

'ĀLEKI: Pea ko e falani 'o e kakai fefiné 'oku fakama'ama'a mo ia ...
ko e ua ki he tola 'e tahanima. 'A ia ko e tahanima tānaki mo e tahanima ...

VILIAMI (*loto mamahi*): ... ka ko 'eku tola pē 'aku 'e uanoa.

SELĀ: Tila! Ko e me'a pē ena na'e 'ai ke u tala atú – kātoa 'o e me'a ko iá, ko e tola 'e uanoa!

VILIAMI: Uē, mālō 'aupito ongo ua, te u tala ki he *taha kotoa* ke nau fakatau ho'omo palepalé!

LANGI (*kata tailiili*): Ei, ongo ua, 'oku sai pē? Ko eni 'oku 'i ai 'eku tola 'e hongofulu. (*to'o hake 'a e tola 'e hongofulu mei hono kató*) To'o atu eni na'a pehē ho'omo ongo mātu'á ko e hā 'oku nounou ai homo palepalé 'aki 'a e tola 'e hongofulu.

'ĀLEKI: 'E Langi, fēfē ke ke ngāue'aki ho'o tola 'e hongofulú ke fakatau'aki ha me'a'ofa ki he 'aho ho'o fa'eé? Pe ko ha me'a ma'au?
'Oku 'i ai 'a e sei 'a Sela 'oku taki tola 'e nima.

LANGI (*fakakaukau le'o lahi*): Mahalo pē 'oku totonu ke u fakatau ma'a Mami ha me'a'ofa 'e taha, he 'oku ou kole ma'u pē 'ene ngaahi me'a.

SELĀ: 'Io, ko e fakakaukau lelei ia, Langi. Ko e hā 'a e ngaahi lanu 'oku sai'ia aí?

LANGI: 'Oku 'i ai ha'o sei lanu fisi'ifekika, vāleti pe moli?

SELA: 'Io, 'oku ma'u kotoa!

VILIAMI: Mahalo pē te na 'oatu ha tila ma'au, Langi, ka ke fai vave, he kuo mei hoko mai 'a e kai ho'ataá pea 'e vavé ni pē ha femo'uekina 'a e palepale 'a Mamí.

'ĀLEKI: Sela, ta 'ai 'a e seí ke tola 'e hongofulu ki he tolu? Kapau 'oku sai pē ia kia koe?

SELA: Kapau pē 'oku sai ia kia Langi? (*tafoki kia LANGI*)

LANGI: Uē ko e tōtōatú ia, 'o kapau 'e 'ikai ke kau kovi ia kia moua?

MAMI 'A SELÁ ('osi 'ene ngāue mo e taha fakatau 'e taha pea fanongo mai): Ko hai ia 'oku 'ai ke 'oua 'e kau kovi ki ái? Ei, mālō e lelei, Langi mo Viliami.

LANGI: Mālō e lelei. Ko 'ema pehē 'oku 'ikai ke ma loto ke kau kovi kia 'Āleki mo Sela 'a 'ena 'omai e fakama'ama'a lelei 'aupito mei ho'omou palepalé.

TETI 'A 'ĀLEKÍ (*kamata tokanga mai mo ia*): Ko e hā 'a e me'a ko eni 'oku ou fanongo atu ki ai kau ki he ngaahi fakama'ama'a? Ei, mālō e lelei, Langi mo Viliami.

$$\$10 + \$5 = \$15$$

$$\$30 - \$20 = \$10$$

$$\$15 - \$10 = \$5$$

$$\$10 + \$5 = \$15$$

\$20

SELA: 'Oku fakatau 'e Viliami 'a e kahoa nge'esi fīngota, mo e vesa mo e hau 'oku nau hoa pea mo e falani 'e ua ki he 'aho 'ene fa'eé ... ki he tola 'e uanoa.

LANGI: Ka 'oku totonu ia ke tola 'e tolunoa.

ĀLEKI: Pea ko Langi 'okú ne fakatau 'e ia 'a e sei 'e tolu ki he tola 'e hongofulu.

VILIAMI: Ka ko e fakakātoá 'oku totonu ia ke tola 'e tahanima.

MAMI 'A SELÁ ('ohovale): 'A ia Sela mo 'Āleki, kapau na'e fakatau 'e Viliami mo Sela he mahu'inga totonú, 'e fiha ia?

ĀLEKI: Sai, ko e tola 'e tolunoa kole mei ai 'a e uanoa ko e tola ia 'e hongofulu ... pea ko e tahanima kole mei ai 'a e hongofulu toe tola ia 'e nima ... 'a ia ko e tola 'e hongofulu tānaki ki ai mo e tola 'e nima ko e tahanima ia. 'A ia na'e totonu ke toe lahi'aki 'a e tola 'e tahanima kapau na'a ma fakatau he mahu'inga totonu 'o e 'ū koloá ni.

SELA: Tali si'i, 'Āleki, 'okú ta fiema'u 'a e tola 'e tahanima ki he pani niú mo e pai fainaá!

LANGI: Sela, ko ho'o 'uhinga ki he pani niu mo e pai fainā 'ema fa'eé?

TETI 'A 'ĀLEKÍ (kata): Ko ia, ko e me'a kotoa ia 'oku 'uhinga ki ai 'a e ongo ua ko ení.

MAMI 'A SELÁ: Ko e talu 'ena feinga ke fakatau atu ha me'a ke ma'u ha pa'anga fe'unga ke fakatau'aki 'a e pani niu mo e pai fainā manakoa ho'omo fa'eé.

VILIAMI: 'Oukei, mou tokanga mai angé, 'oku ai 'eku fakakaukau.

SELA mo 'ĀLEKI: 'E?

VILIAMI: Sela mo ‘Āleki, ‘okú mo fiema‘u ‘a e tola ‘e tahanima ke fakatau‘aki ‘a e pani niu mo e pai fainā ‘ema fa‘eé, pea ‘oku hangē ‘okú ma mo‘ua‘aki kia moua ‘a e tola ‘e tahanima. Fēfē ke mo ōmai ki he palepale ‘eku fa‘eé peá ma ‘oatu ha pani niu mo e fo‘i pai fainā fe‘unga mo e tola ‘e tahanima?

TETI ‘A ‘ĀLEKÍ: Ko e fakakaukau lelei ia, pea taimi tonu, ki mu‘a he tokolahi ‘o e kai ho‘ataá. (*tafoki kia ‘ĀLEKI*) ‘A ia, ‘Āleki, ‘oku pau ‘aupito ho‘o ma‘u mai ‘eku konga pai he tuliki ‘o e pai fainaá!

MAMI ‘A SELÁ: Pea ‘oua na‘a ngalo, Sela, ke toe fakalahi atu ‘a e kilimi he‘eku pani niú! (*tafoki kia LANGI mo VILIAMI*) Kapau pē ‘e sai pē ia, Langi mo Viliami, ki ho‘omo fa‘eé?

LANGI: ‘Oku ou fakapapau‘i ‘atu ‘e loto lelei pē ki ai ‘a Mami ia, koe‘uhiā ‘oku ngofua pē ke ma tufa ta‘etotongi atu ha ngaahi me‘a.

VILIAMI: ‘A ia Sela mo ‘Āleki, ‘oku tau loto taha ki ai?

SELA: Laka ia he tilá!

‘ĀLEKI: Ko e tila mālie mo namu lelei tahá eni! (*fakananamu ki he feitu‘u ‘o e palepale ‘a Mīsisi Mākisí*)

Kakata KĀTOA

MINISTRY OF EDUCATION
TE TĀHUHU O TE MĀTAURANGA

education.govt.nz

New Zealand Government

ISBN 978-1-77690-020-6

9 781776 900206